

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

19^e Jaargang

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1911

De medailleur STE. H. te Utrecht.

De Onze Lieve Vrouwe-broederschap, die sedert 1392 gevestigd was in een zijkoor in het transept van de kerk der Utrechtsche Predikheeren, was eene voorname vereeniging 1): onder de leden vindt men groote namen. Bijzonder vreemd is het niet, dat de leden meestal behoord schijnen te hebben tot de conservatieve richting, deftig en gehecht aan het oude, zooals dit behoorde bij personen, die zich gesteld hadden onder de vleugelen van St. DOMINICUS, den patroon der ketterjagers. In zulk een milieu wordt de kunst niet zelden hoog gehouden en beschermd; zoo blijkt ook de aanzienlijke broederschap van Onze Lieve Vrouw gedaan te hebben. Toen de Utrechtsche schilders, zich denkelijk in het naar de zadelaars genoemde gild wat beëngd gevoelend door de drukkende suprematie hunner medebroeders, een uitweg zochten door het stichten van eene broederschap in de Predikheeren-kerk, was het deze broederschap, die hun het eerst (1448) de helpende hand heeft toegestoken, door hun het medegebruik te gunnen van hare kerkbanken en van het gereedschap voor het verrichten van zielmissen op het Onze Lieve Vrouwe-altaar, waar blijkbaar beide broederschappen gevestigd waren.

Eene eeuw later vinden wij de broeders op nieuw bezig met de kunst: zij beijveren zich eene gebeeldhouwde altaartafel te verwerven. Den 24 Juli 1540 besteedden zij aan de beeldhouwers HENRICK QUAST en FRANS JANSS. (die bode der broederschap schijnt geweest te zijn) het vervaardigen aan van een nieuw retabel van Arnhemschen steen, volgens het geleverde „patroen” en voorts bekroond door een tafereel van Onze Lieve Vrouwe-boodschap, dat

1) Zie over de broederschap het opstel van HOOGLAND in het: *Archief voor geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, VIII p. 200 vlg.

blijkbaar het glanspunt van de geheele voorstelling beloofde te zullen worden. Als belooning zouden de kunstenaars ontvangen 10 pond Vlaamsche grooten 1).

Wij mogen aannemen, dat de kunstenaars, zoo nauw verbonden aan de Onze Lieve Vrouwe-broederschap, het werk voltooid hebben, dat zij opzich genomen hadden. Maar de broederschap was toen nog niet tevreden : zij wenschte het kostelijke kunstwerk te beschermen tegen beschadiging, en in 1558 zien wij haar dan ook op nieuw bezig met haar retabel. Den 25 Februari (1558) wordt voor nagenoeg dezelfde som als het retabel gekost had (70 Carolus-guldens) het vervaardigen der deuren aanbesteed aan den schilder JAN VAN BREVELT. Het werk zou natuurlijk fraai worden : dat blijkt uit den prijs. Maar toch bescheiden : de tafel zou beschilderd worden „albaesters-gewyse”, in hoofdzaak „wit” en verder „nae wtwyse der consten”, derhalve gewis en grisaille. Voor verdere bijzonderheden verwijst het contract, evenals het voorgaande, weder naar het „patroen”, dat de kunstenaars ingeleverd hadden en door de broederschap goedgekeurd was 2).

Wij hopen, dat de broederschap ook ditmaal gelukkig geweest is in haar pogen ; voor ons is dit echter onverschillig, want van het bestaan van het kostbare retabel is verder niets bekend. Toch heeft juist het tweede, hierbij voor het eerst gepubliceerde contract voor ons zeker belang, niet om den naam van den kunstenaar, die de deuren leveren zou, maar integendeel om die van zijne mede-contractanten. Onder het contract (van 1558) vinden wij toch de handteekeningen van „COR. A MYEROP prepositus Traiectensis” en van „WOLTHERUS A BYLER balivus.” Beide personen zijn ons goed bekend : de Domproost

1) Zie het contract afgedrukt achter het genoemde artikel van HOOGLAND (*Archief*, IX p 240).

2) Zie dit contract hierachter in de bijlage.

CORNELIS VAN MYEROP als de stichter van het prachtige orgel, dat meer dan twee en eene halve eeuw het noordertransept van den Dom versierd heeft, — de balyer van St. CATHARYNE, WOUTER VAN BYLER, als de stichter van een der beroemde Goudsche glazen, dat JOHANNES DEN DOOPER voor koning HERODES voorstelt. Men ziet, dat de bevordering der kunst den leden der Onze Lieve Vrouwebroederschap ook persoonlijk ter harte ging. Maar niet alleen uit deze beide groote werken blijkt de belangstelling der hooge prelaten in de kunst; wij bezitten uit het jaar zelf van hunne onderteekening van het contract twee heerlijke medailles, die ons hunne pendanteerende beeltenissen hebben overgeleverd. Ik bedoel de beide groote penningen, die de geniale onbekende, die zich verschuilt achter de letters STE. H., ons heeft nagelaten en waarvan de tweede bij VAN LOON is afgebeeld 1), terwijl het Utrechtsche stedelijke museum galvanoplastische reproducties van beiden bezit.

De aanwezigheid van de beide modellen van den beroemden medailleur in de kunstlievende broederschap trekt de aandacht. Niet onmogelijk kan nog een derde model van STE. H. daarnaast geplaatst worden; want uit de weinige bewaarde bescheiden der Onze Lieve Vrouwebroederschap blijkt, dat Utrechts bisschop gewoonlijk (natuurlijk eershalve) lid van de broederschap was. Niet onwaarschijnlijk is dus ook bisschop GEORGE VAN EGMOND, wiens gedistingeerde gelaatstrekken onze kunstenaar in hetzelfde jaar 1558 tweemaal vereeuwigd heeft, lid geweest van onze broederschap.

Het schijnt niet zonder belang, deze kleine bijzonderheid

1) VAN LOON, *Nederl. Historiepenningen*, I p. 26. — De balyer wordt hier verkeerdelijk genoemd VAN YLER, omdat VAN LOON onjuist las: AB YLER, in plaats van: A BYLER. Ook spreekt hij van hem als, baljuw van Maastricht, "ten onrechte: hij was balyer van de Utrechtsche Johanniters.

te signaleeren ; immers STE. H. levert nog altijd aan de kunsthistorici een raadsel, waarvan men de oplossing vruchteloos zoekt. Zijn werk is beroemd ; maar van zijn persoon en zijn leven is niets bekend : zelfs zijn naam blijft nog altijd verborgen. Men leest de initialen, die steeds op zijne werken voorkomen, gewoonlijk als STEPHANUS HOLLANDICUS, STEVEN VAN HOLLANT. Onlangs heeft HENRI HYMANS ons echter verhaald 1), dat LÉON DE BURBURE de raadselachtige initialen anders verklaarde, nam. als STEYNEMOLEN, lid eener Mechelsche kunstenaarsfamilie; als de H. even onzeker was als de eerste letter van MEMLINC'S naam (die vroeger wel als HEMLINC gelezen werd), dan zou deze nieuwe verklaring zeker waarschijnlijker zijn dan de vroeger gangbare 2). Maar voorshands zijn wij toch nog weinig verder en blijft de naam van STE. H., die juist in 1558 of 1559 3) ook den beroemden schilder ANTONIE MOR te Utrecht op een fraaien penning ver-
eeuwigd heeft 4), voor ons een geheim. Ik heb mij beijverd,

1) H. HYMANS, ANTONIO MORO. p. 108.

2) Wie toch heeft het eerst deze naamsverklaring bedacht? Zij schijnt onaannemelijk. FORRER zegt in zijn *Biographical dictionary of medallists*: „He lived in Holland, as his name STEPHAN VON HOLLAND implies”; integendeel, zou ik zeggen : een in Holland levend persoon heette juist nooit Van Holland. „In the fifteenth century a family of the name of VAN HOLLANT was occupying high position in the magistracy”, verzekert dezelfde autoriteit. Waar leefde die mij geheel onbekende magistraatsfamilie, mag men vragen: wellicht in België? Zeker is dit waarschijnlijker dan in Holland; maar toch wat vreemd, daar men zich in de middeleeuwen gewoonlijk noemde naar *de stad*, niet naar *het land* zijner herkomst. Dat STE. H. te Utrecht *gevestigd* is geweest, is niet waarschijnlijk, omdat al zijne Utrechtsche portretten van het jaar 1558/59 alleen dagteekenen. Nog vinden wij van hem twee Noord-Nederlandsche medailles: CECILIA VESELAER, denkelijk een dochter van KAREL V's muntmeester GEORGE VESELAER, en FLORIS ALEWIJN, die als haar echtgenoot beschouwd wordt; maar beide dagteekenen ook van 1558/59: alleen dan is STE. H. dus in Noord-Nederland te vinden. (Hoe men de veel oudere en geheel verschillende medaille van paus ADRIAAN VI aan STE. H. kan toeschrijven, begrijp ik niet).

3) HYMANS (l.c.p. 106) deelt het bewijs mede, dat MORO in 1559 te Utrecht vertoefd heeft.

4) Bekend uit een afgietsel van de voorzijde in het Penningkabinet te

in het archief der broederschap naar dien naam te zoeken ; maar uit het midden der 16e eeuw zijn helaas slechts zéér enkele stukken bewaard, die over de namen der leden en over de uitgaven nagenoeg geen licht geven.

Toch kan ik nog eene enkele bijzonderheid uit STE. H.'s verblijf te Utrecht verklaren. In hetzelfde jaar 1558, waarin hij den Utrechtschen bisschop en twee hooge Utrechtsche prelaten door groote medailles vereeuwigde, vervaardigde STE. H. ook een medaillon van een jong meisje, zekere ENGELKEN TOLS, wier persoon even onbekend is als die van den medailleur zelven. De penning staat te boek als Utrechtsch, maar alleen omdat de medailleur in 1558 blijkbaar te Utrecht vertoefde. Men noemt het meisje de minnares van den medailleur : het scheen aannemelijk, daar hare familie te Utrecht volkomen onbekend was, dat Mr. STEVEN zijne ENGELKEN van elders naar Utrecht had medegebracht. Doch daartoe bestaat geene aanleiding meer; want in het archief van de H. Sacraments-broederschap in de Utrechtsche Buurkerk ontdekte ik eene oorkonde van Donredach na zinte Jorysdach 1420, betreffende renten uit twee huizen in Abstede (buiten Utrecht), waarvan het eene in erfpacht bezeten werd door GHERIID TOLLE, het andere door FOEYSE TOLS 1). ENGELKEN TOLS is dus zeker eene rijke Utrechtsche burgeres geweest, die haar portret besteld heeft aan den beroemden, tijdelijk te Utrecht vertoevenden kunstenaar; er bestaat dus nu ook niet de minste reden meer, om hare verhouding tot den man zelven te verdenken.

S. MULLER Fz.

's-Gravenhage, en uit een ander van denzelfden penning met eene keerzijde zonder randschrift, waarop de schilderkunst is afgebeeld, in het Penningkabinet te Brussel. Een exemplaar in grootere afmetingen met eene keerzijde, waarop PENELOPE (r) met randschrift: DABIT HIS DEUS QUOQUE FINEM, berust in het Britsch museum (afgebeeld bij HYMANS. l.c. p. 108).

1) Een derde, blijkbaar daarbij behoorend huis werd bezeten door ALEID ROELOFSDOCHTER VAN WEDE; misschien waren de TOLLE's dus verwant aan de VAN WEDE's.

BIJLAGE.

Opten XXVten Februarij anno 58 stilo communi sijn overcomen ende geaccordeert die procureurs van die brurschap Onser Liever Vrouwen ter Predicaren t'Utrecht met JOHAN BREVELT, berorende den back met die doren des autaers in den convent van die bruerscap voirseyt, als dat dieselfde JOHAN VAN BREVELT dieselfde back albaesters-gewyse als het principael wit ende het andere nae wtwyse der consten eyscht, ende die tafel nae het patroon, ons geleverd ende by onse broeders dairop versocht onder- teykent. Des is bevoirwairdt, dat JAN VAN BREVELT voirseyt, indien hy achtervolgende patroon voirseyt nae die const volcomelycken ende perfectelyck tot seggen van twe broeders voirseyt der voirseyde broederscap oplevert, soe sal hy hebben seventich Carolus-gulden, den gulden twintich stivers gerekent. Ende soeverre als dair gebreck oft foute gevonden woirde ende het patrone voirseyt nijt volcomelyck voldaan en ware, sullen dieselfde broeders die somme van 70 gulden minderen nae discretie van den- selsen.

Actum anno et die prescriptis.

COR. A MYEROP ppts. Trajecten. WOLTHERUS A BYLER
balivus.

WYLLEM WYLLEMSOEN VAN VOERST. AERT FREDRIECKSS.
GERRIT WILLEMSS. JAN VAN BREVELT.

Item ick JAN VAN BREVELT bekenne mits dese mijn eygen hant al ende wel voldaan te sijn van die procketoers van Onsser Lyeve Vrouwen-broerschap, ende ick danck hem haerlyder goeder betaellingen, alsoewel van die drie gulden, die mijn by monden toegheseyt waeren als van den voerseiden somme int kontrackt verhaelt. In kennisse der waerheyt soe hebbe ick dit gheschreven ende onder- schreven op den XII^{en} December anno 61.

JAN VAN BREVELT.

PORTRET-MEDAILLON VAN
ENGELKEN TOLS.

(1558).

DOOR STE. H.